

Данијела ПЕТКОВИЋ

КОСОВСКО ОПРЕДЕЉЕЊЕ
КАО ПОЕТСКА, ДУХОВНА И
НАЦИОНАЛНА ВЕРТИКАЛА

Институт за књижевност и
уметност, Београд

(Бошко Сувајџић, *Кључ од Косова*, књ. 207, Београд: Албатрос
Плус, 2021, 494 стр.)

Када су 1921. године Станислав Винавер и Тодор Манојловић покренули Библиотеку „Албатрос“, имали су визију да њене странице испуне „дела интуиције, било песничке, било мислилачке“, у којима ће се испољавати „цео човек и цела душа“, изразом који искључује две крајности – на једној страни пуку забаву, а на другој строгу дидактику. После дугог низа од преко две стотине значајних наслова, издавачка кућа „Албатрос Плус“ обележила је 100 година од покретања поменуте едиције управо како доликује – објављивањем монографије *Кључ од Косова* Бошка Сувајџића, које је Министарства културе и информисања Републике Србије препознало као капитално дело у области културе. Ова истовремено и „песничка“ и „мислилачка“ књига из различитих углова сагледава и откључава „целу душу“ народа – косовску парадигму српског националног бића. Бошко Сувајџић је представља као дијахронијску вертикалу, идентитетски стуб ослонац, српски axis mundi, који се пружа од митских и легендарних исходишта поимања Косовске битке, кроз фолклористичке представе о овом догађају, преко књижевноуметничких варирања идеје, до социо-политичких и етнопсихолошких интерпретација „косовског националног опредељења“.

Систематичан приступ спроведен је од самог почетка, најпре кроз подрбно представљање најважнијих историјских извора о Косовској бици. Аутор издваја релевантне податке из првих записа о боју, додаје потоње белешке о овом важном догађају у писмима, летописима, записима, житијима, осврће се на тумачења критичке и романтичарске историографије, која су различито интерпретирала историјске фрагменте и надомештавала нејасна места. Увид је употпуњен и сведочанствима турских путописаца, дворских званичника, хроничара и каснијих историчара, који су маркирали дру-

гачије детаље и битку осветљавали из супротног угла. Хронолошким ређањем сачуваних историјских фрагмената и историографске мисли која их је пратила Б. Сувајџић је пластично показао како се постепено разбијала фактичка конструкција једног историјског збивања и попуњавала митским и легендарним наносима, а такође је објаснио узроке таквог процеса и законитости по којима фолклорне представе увек потискују историјске чињенице кад су оне оскудне, недовољне и противречне. Историографски преглед није заобишао ни новије политички мотивисане покушаје реинтерпретације давнашњег догађаја којима се циљано читава улога албанске нације у Косовској бици и отпор Османлијама приписује мултиконфесионалној балканској коалицији. Ограђујући се од оваквих ставова и указујући на очигледну злоупотребу науке, Б. Сувајџић посредно открива парадоксалну истину да се нису само фолклорне интерпретације овог одсудног боја мењале и надограђивале већ да су и историографска просуђивања још увек незаокружена.

Након разматрања историјског слоја косовске „велике приче“, аутор испитује њен други сегмент, а то је формирање легенде о Лазару, кнезу мученику, у средњовековној црквеној књижевности, њено продирање у фолклор, затим повремене измене, замирања и обнављања у зависности од историјско-политичких прилика, будући да је од почетка била носилац српског државотворног принципа, и на крају данашњу „вулгаризацију“ и „банализовање“ кнежевог опредељења за небеско царство, које се не уклапа у преовлађујући глобалистички концепт. С друге стране, аутор паралелно посматра други слој косовске легенде, исплетен око судбине Милоша Обилића, у коме су се измешали елементи древног мита и потоње витешке епике. Кроз хронолошки низ записа, помена, хроника, путописа и фолклорних творевина прати како је безимени благородни подвижник који је убио Мурата постао оклеветани витез и змајевити јунак у епским песмама и предањима, да би у двадесетовековним сукобима, од Балканских до грађанских ратова у бившој Југославији, прерастао у симбол националног јунака, ратника. Сувајџић не занемарује ни трећу линију косовске легенде, а то су усмене, књижевноуметничке и историографске представе о улози Вука Бранковића у Косовском боју, и примећује да је стварање прототипа јуначког антипода био интегративна тачка пресека Лазаревог политичко-религиозног и Милошевог витешко-феудалног рукавца легенде. Указујући на континуитет и актуелност ових наратива, који не само да у XX и XXI веку нису замрли него су се ресемантизовали и проширили и на идејни и политички контекст, аутор термин с правом жанровски проширује и на „косовски мит“ или још обухватније „велику причу“, иако предност даје одређењу „косовска епска легенда“, које је понудио Ненад Љубинковић, јер сматра да је терминолошки прецизније.

После утврђивања историјских и митско-легендарних исходишта приче о Косовском боју, и праћења њених даљих гранања и раслојавања, у наредном поглављу Сувајџић доноси преглед стране и домаће путописне и мемоарске прозе и етнографских извора о Косову и Метохији од XV до XX века, задржавајући се нарочито на белешкама Б. Нушића и фолклорној збирци обреда, обичаја и усмене поезије И. С. Јастребова.

Епском слоју легенде, манифестованом у усменој поезији широм Балкана, посвећено је много пажње. Аутор анализира и самерава више извора, почев од најстаријих записа, бугарштица из Дубровника, Пераста, Дубровачког рукописа и Гиљфердинговог путописа, преко десетерачких песама из рукописних песмарица, међу којима издваја рукописни зборник Аврама Милетића из XVIII века, до најпознатијих, Вукових збирки епике, из XIX века. Иако у њима посматра стабилан мотивски низ који одсликава хронологију догађаја, наглашава да првобитне целовите епопеје о Косовском боју ипак није било већ да су „лазарице“ и бугарске „песме-епопеје“ о Косову продукт касније синтезе. Веома су значајна истраживања путева и механизма сижејне и поетске адаптације косовске легенде у бугарским пословицама, предањима и епским песмама где је копчача била распрострањена тема о паду царства. Много важнији закључци од наглашавања секундарности бугарске епике о Косовском боју у односу на српску јесу потврде компаративних веза усмене традиције на целом јужнословенском подручју и шире поимање националне тематике у прошлим временима, другачије него данас, које се не поклапа с државним или територијалним међама.

Следеће поглавље даље прати одржавање поетске косовске традиције у XIX веку кроз два кључна упоришта епског наслеђа, оличена у стваралаштву Филипа Вишњића и Његоша. Позната паралела међу песмама косовског круга и Вишњићевом устаничком епиком показана је издвајањем карактеристичних поетичких поступака слепог „српског Хомера“ (ауторски коментари, специфичан начин карактеризације јунака и идеолошка државотворна визија), којима Вишњић спаја два преломна догађаја у српској историји, а то су Косовски бој и Први српски устанак. На размеђи усменог и писаног устанички бард се још увек утапа у колективно стваралаштво, за разлику од Његоша, чија је песничка индивидуалност неспорна иако је дубоко укорењена у епску традицију. Суптилном стилском анализом језичког слоја *Горској вијенца*, Б. Сувајџић открива мање познату везу Његошевог песништва с косовском легендом, која није заснована само на добро познатом идејном темељу него и на паремолошким релацијама и сличностима гномских израза јунака, чиме се евоцира Косово и експлицитно наглашава духовна веза с прецима.

Велико интересовање српских драмских писаца XIX и XX века за косовску тематику, аутор објашњава најпре неизмерним значајем

саме битке, урезане у свест потомака као есхатолошки догађај цивилизацијских размера, а потом, из књижевноуметничког угла, и изузетним драмским, трагичким потенцијалом саме грађе. У Милошевом подвигу проналази компоненте хибриса античких јунака и пркоса романтичарских усамљеника. Посебно су важна запажања о сагласности усмене верзије косовског страдања и представа које је уобличила српска историјска драма XIX века. Бирајући за полазиште косовску епiku и усмено предање о боју, а не званичну историју, драме Симе Милутиновића Сарајлије, Јована Стерије Поповића, Матије Бана, Јована Суботића су се, свеукупно гледано, показале не само као уметничке интерпретације историјског догађаја него и као културолошко становиште једног народа, „есеј о филозофији историје“.

И док се српска историјска драма XIX века ослањала претежно на старије епске записе и разгранавала мотив о свађи Лазаревих кћери, драмски писци XX века инспирацију налазе у вуковској епској традицији, где су централни мотиви издаја и избор небеског царства. Примењујући и надаље компаративни приступ, Б. Сувајџић сагледава упливе историје и усмене традиције на Симиновићеву драму о боју на Косову и тачке одступања, где он може да варира и импровизује, подвлачећи све тешкоће с којима се суочавају савремени писци кад посегну за обавезујућим, окошталим, стабилним, фиксираним, идеологизираним националним моделима ликова и сижеа, каква је управо тема Косовске битке. Упоредјујући прву и другу верзију Симиновићеве драме, потоње одбацивање појединих ликова и сцена, враћање традицији, аутор констатује, без упуштања у вредносне процене, да је с новијом варијантом драма превагнула над поезијом, а митско мишљење над модерним сензибилитетом. Косовску трилогију Миладина Шеварлића посматра као својеврсну „Лазарицу“, која се везује за главне догађаје српске историје. Анализира Шеварлићеве јунаке, композицију, драматуршку технику травестирања, лексику, фразеологију, уочавајући заједничку нит свих његових поступака – указивање на митску цикличност времена, неминовност враћања истог и упитност праве историје, подложне фалсификовању.

Најобимније поглавље монографије посвећено је српској поезији XX века која продужује нит косовске легенде и учвршћује националну културну парадигму. Аутор истиче да су сви значајни српски песници остављали записе о Косову и Метохији. Зато, иако истраживање ограничава на рашчитавање поетике шест значајних песника, непрестано указује на њихове везе с бројним претходницима и савременицима, те овај сегмент монографије задобија јасне контуре сублимиране синтезе косовског наслеђа у савременој српској поезији. Хронолошки низ започиње разматрањем Ракићевог циклуса „На Косову“, у ком види основу обнове традиционалног у

новом добу, а потом исцртава развојну вертикалу „поезије културе“. Њу карактерише интертекстуалност, асимиловање историјског и усменог наслеђа, а она директно сеже до песништва педесетих и шездесетих година XX века и стихова Васка Попе, Миодрага Павловића, Ивана В. Лалића и Јована Христића. Другачију линију косовске духовне баштине, „женску, баладичну“, проналази у поезији Милутина Бојића, посебно у идеји о узвишеном подвигу и жртви, док релације „Плаве гробнице“ с усменом традицијом бугарштица о Косовском боју читава кроз аналогни архаични мотив венчавања са смрћу. Следећи у низу одабраних песника XX века који реактивира фолклорну матрицу јесте Скендер Куленовић. Б. Сувајџић открива заједничке црте поеме „Стојанка мајка Кнежопољка“ и песме о мајци Југовића, као што су главни мотиви, ликови, антропонија, језик, идеја о митској цикличности времена, жанровско преплитање баладе, клетве, заклетве, молитве, химне, разбрајалице. Укрштај епског, историјског и митског искуства уочава и у циклусу „Косово поље“ Васка Попе, истичући као посебну одлику сталан дијалог с претходницима и савременицима који певају о Косову, али и са сопственим стваралаштвом. Поље у Попиној поезији добија димензије просторно-временског симбола и постаје препознатљиво обележје његовог опуса. Веома су драгоцене запажања о поетици Даринке Јеврић, песникиње с Косова и Метохије, чија су уметничка прегнућа још увек недовољно осветљена. Утолико је значајније откриће да се и она придружује истом току родољубиве лирике и гради тематски, лексички и идејни лук од митских и епских зачетака до савремене трагике српске државе на Космету. Поглавље се завршава нимало случајно анализом дела Рајка Петрова Нога, савременог песника модерног сензибилитета који у своје стихове уграђује мелодије бугарштичког, десетерачког и усменог лирског стиха, обрасце фолклорних жанрова, а кроз тематизовање небеског избора кнеза Лазара комуницира с Вишњићем, Његошем и потоњим националним великанима XX века.

Књига на самом крају осим научне добија и песничку димензију. Песницима косовског опредељења придружује се и *сам* аутор прилогом од шест лирских сонета и поема, овог пута као песник снажних родољубивих емоција и дубоке рефлексивности, утканих у раскошне стихове истовремено дитирамбског и баладичног тона, који поје „из свет(л)ости“ и у њој оживљава кнеза Лазара, Јефимију, манастир Богородице Љевишке и цело Косово поље. Његова песничка мисао следи књижевнонаучну, а то је да „писати поезију о Косову и Метохији данас значи пратити 'косовско опредељење' кнеза Лазара“.

Систематском, свеобухватном монографијом *Кључ од Косова* Бошко Сувајџић показао је како се један важан догађај из српске историје постепено испрепleo с митолошким представама, обликовао у фолклорним наративима и књижевним реинтерпретацијама као

„велика прича“, вековима брусио до разине националне парадигме и духовне осе српског идентитета, да би данас поново прешао у мит, али крајње негативно конотиран у доминантној општој атмосфери политичке инструментализације, медијског креирања стварности, глобалног унифицирања и брисања националних посебности. Ова књига разлучује шта косовско опредељење заиста јесте, а шта му се читава, шта је духовно, песничко наслеђе, а шта идеолошки конструкт и злонамерна инверзија из XX века. *Кључ од Косова* је подсећање на избор предака, код за дешифровање исконског српског бића, завештање за очување нередигованог колективног сећања и одбрану сопственог идентитета.